

СУЧАСНА ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ

ЛЮДВІК ГОШОВСЬКИЙ – СПОСТЕРІГАЧ З АСТРОНОМІЇ ТА ГЕОГРАФІЇ У ЛЬВІВСЬКІЙ АКАДЕМІЇ ЄЗУЇТІВ У 1768/1769 Н. Р.

Лозинський Р. М., доктор географічних наук, професор
Львівський національний університет імені Івана Франка

У другій половині XVI – третій чверті XVIII ст. в Речі Посполитій діяла мережа шкіл Товариства Ісуса (*Societas Iesu*, Єзуїтський орден), чернечого ордена, який в 1534 р. заснував Ігнатій Лойола (1491–1556), – католицький святий, визначний діяч Контрреформації. В середині XVIII ст. їх у державі було понад 60, в тому числі 15 – в українських воєводствах. В Україні провідним освітнім закладом єзуїтів була Львівська академія, заснована як колегіум ще в 1608 р. 20 січня 1661 р. король Речі Посполитої Ян II Казимир Ваза надав Львівській єзуїтській школі диплом на перетворення її у вищий навчальний заклад – академію (університет). Сьогодні цей день вважається датою заснування Львівського національного університету імені Івана Франка.

В 1740-х роках розпочалося оновлення єзуїтських шкіл Речі Посполитої, відповідно до потреб Просвітництва. В їхні навчальні програми ввели нові предмети, зокрема географію. Модернізувалися методи навчання. Крім освіти, в провідних єзуїтських школах почала розвиватися наука.

Списки викладачів єзуїтських шкіл із зазначенням посад зберігаються в *Archivum Romanum Societatis Iesu* (ARSI) – Римському архіві Товариства Ісуса, головному архіві ордена. В переліку єзуїтів, що працювали в 1768/1769 н. р. у Львівській академії єзуїтів, є такий запис: «*P. Ludovicus Hoszowski, Praefectum Bibliothecae, dabat operam observatoris Astronomiae et Geographiae*» – «о. Людвік Гошовський, префект бібліотеки, призначений для спостереження з астрономії та географії» [5, с. 134]. Цей запис є важливим для історії географії в нашій державі,

тому що це перша згадка про наукову посаду в навчальному закладі України, яка безпосередньо пов'язана з географією як наукою, географічними науковими дослідженнями. Поява цієї посади в Львівській академії була зумовлена швидким розвитком в 1760-х роках у ній астрономії, яка в XVIII ст. не зводилася лише до спостережень за рухом небесних тіл, а й мала значну практичну цінність для навігації, геодезії, географії. Астрономічні обсерваторії, що виникали в різних містах Європи, використовували для землемірних робіт, картографування на основі триангуляційних вимірювань, для визначення дуг меридіанів, встановлення геодезичних знаків як точок прив'язки для карт [1]. Астрономія поєднувалася з географією, геодезією та картографією.

В освітніх закладах Товариства Ісуса студентів вчили окремої науки, яка називалася «математична географія». У XVIII ст. вона включала теми про будову світу, рух небесних тіл, земну кулю, пункти, лінії, кола на земній кулі та в небесній сфері, назви мешканців великих частин Землі, поділ земної поверхні на зони та клімату. Математична географія передбачала також практичні заняття на армілярній сфері (астролябії) та глобусі, польову практику з вимірювань на земній поверхні. Опанувавши математичну географію, студент здобував такі найважливіші знання та вміння: а) форма та розміри Землі; б) визначення географічного положення певного пункту; в) визначення положення земної кулі в певний час у просторі. Математичну географію студенти вчили на другому році філософських студій як розділ математики.

Людвік Гошовський (1732–1802), який в 1768/1769 н. р. займався у Львівській академії єзуїтів астрономічними та географічними дослідженнями, був родом із Руського воєводства, однак не відомо точніше звідки. Він здобув хорошу освіту, тому, попри доволі молодий вік (36 років), на той час мав уже великий досвід викладацької діяльності. Після закінчення єзуїтського колегіуму (граматично-риторична школа та курс філософії), він у 1753–1755 рр. навчався у Львові в академії єзуїтів на математичних студіях. У 1756–1757 рр. викладав поетику в школі єзуїтів у Перемишлі, в 1760–1761 рр. – риторику в Житомирі, потім був професором філософії в Станіславові (1762–1764) і Львові (1764–

1766). В 1766–1768 рр. навчався на математичних студіях у Відні, в Австрії [2].

У 1766 р. Л. Гошовський опублікував латиною у Львові підручник з філософії (на основі курсу лекцій, який він читав у академії), що мав назву «Скорочений виклад оновленої філософії» (*Synopsis philosophiae recentioris*) [3]. Праця стосувалася напряму відомого як «філософія *recentiorum*» (оновлена філософія). Це була польська просвітницька течія, побудована на вченні видатного німецького філософа, юриста, математика, вченого-енциклопедиста Христіана Фон Вольфа (1679–1754). Філософія *recentiorum* намагалась узгодити традиційну католицьку філософію з швидким розвитком експериментальних наук. Поширення цього філософського напряму в Речі Посполитій сприяло розвитку природознавчих наук, зокрема астрономії, фізики, географії. У своєму підручнику Л. Гошовський повідомляв про систему М. Коперника, вчення І. Ньютона, Й. Кеплера та про інші новини з астрономії, що підтверджували правдивість геліоцентричної системи.

У 1769/1770 н. р. Л. Гошовський здобув у Львівській академії посаду професора математики [5, с. 137], водночас розвиваючи далі в ній астрономію й математичну географію. В 1771 р. єзуїти заснували у Львові з ініціативи ректора академії Домініка Зеленки астрономічну обсерваторію. Здійснив цю ідею також Л. Гошовський за проектом і фінансового сприяння архітектора й астронома, професора моральної філософії Себастьяна Сєраковського (1743–1824). Обсерваторія розташовувалася у вежі біля костелу єзуїтів Петра і Павла з боку сучасної площі Івана Підкови. Відомою є точна дата заснування Львівської астрономічної обсерваторії – 15 травня 1771 р., коли було завершено будівлю. Астрономічна обсерваторія, яку побудували єзуїти у Львові, стала першою на території сучасної України. З побудовою обсерваторії рівень астрономічних та географічних спостережень у Львівській академії єзуїтів суттєво підвищився. В них, крім Л. Гошовського та С. Сєраковського, також брав участь професор математики Т. Секєжинський, учень Ф. Гродзицького. Обсерваторія діяла орієнтовно до 1783–1784 рр. [1].

У 1772/1773 н. р., в останній рік існування Львівської академії єзуїтів,

Л. Гошовського в списку працівників уже названо «професором математики, астрономії, префектом музею математики» [5, с. 138]. Це перша в Україні згадка про посаду професора астрономії, відповідно, перша згадка про введення в навчальний процес астрономії як окремої навчальної дисципліни. Її Л. Гошовський міг окремо читати студентам і роком раніше, в 1771/1772 н. р., коли вже було відкрито астрономічну обсерваторію [1, с. 660]. «Математичний музей», префектом (керівником) якого в 1772/1773 н. р. став Л. Гошовський, – це був насправді природничо-математичний кабінет, в якому зберігалися прилади, потрібні в навчанні та наукових дослідженнях, пов'язаних з математичними і природничими науками. В таких кабінетах зазвичай були астролябія, глобуси й карти, які використовували для навчання географії, різноманітні астрономічні й геодезичні прилади.

В другій половині 1760-х років, унаслідок розвитку в Львівській академії єзуїтів нових наук, в її друкарні опубліковано дві брошури, пов'язані з питаннями математичної географії, геодезії, картографії. У 1768 р. вийшла невелика методична праця польською мовою, спеціально присвячена питанням практичної геометрії (геодезії) та цивільної архітектури, яка мала назву «Математичної науки найвідоміші частини. Вимірювання в полі (Геометрія практична), будівництво в домі (Цивільна архітектура)» (*Matematycznej nauki znakomite części. Miernictwo w polu [Geometria practica], budowanie w domu [Architectura civilis]*) [6]. Автора (авторів) твору не вказано, але це могли бути Л. Гошовський і Т. Сєкєжинський. Крім цього, у Львові надрукували латиною брошуру відомого тоді польського математика, фізика й астронома, єзуїта Стефана Лускіни (1725–1793) з практичними порадами щодо вимірювання на місцевості «Коротка і ясна інструкція в допомогу всім тим, хто з малими зусиллями і працею хотів би віднайти висоту полюса або географічну широту на кожне місце» (*Instructio brevis et facilis ad dirigendos eos omnes qui voluerint, modico sumptu et labore, observationes instituere in ordine ad inveniendam altitudinem poli seu latitudinem geographicam loci cujusvis*) [4]. Року видання на титульній сторінці не зазначено, але це був передрук з варшавського видання 1767 р. Ймовірно, у Львові книгу надруковано орієнтовно 1770 р.

Освітню й наукову діяльність Л. Гошовському довелося припинити в

1773 р., коли ліквідували Товариство Ісуса та Львівську академію єзуїтів. Влада Австрії, до складу якої відійшла Галичина роком раніше, з підозрою ставилася до колишніх професорів єзуїтських колегіумів Речі Посполитої. Їм обмежували доступ до сфери освіти, особливо до викладання на філософських і теологічних студіях, однак не забороняли ставати священниками. Л. Гошовський певний час був каноніком у м. Перемишль, а потім 18 років (1784–1802), до дати смерті, – парохом у м. Ярослав [4]. А у Львові дослідження з астрономії, геодезії, картографії, а також математичної й інших галузей географії, продовжили науковці, що прибули з Австрії та підвладних їй країв: Чехії, Угорщини, Словаччини, Словенії.

Список використаних джерел

1. Новосядлий Б. Заснування першої астрономічної обсерваторії в Україні / Богдан Новосядлий, Степан Апунович // Українське небо. Студії над історією астрономії в Україні: зб. наук. праць / за заг. ред. О. Петрука. – Львів: Інститут прикладних проблем механіки й математики ім. Я. С. Підстригача НАН України, 2014. – С. 655–667.
2. Grzebień L. Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995 / oprac. Ludwik Grzebień; [aut. i red. działów Andrzej Paweł Bieś et al.; współpr. nauk. i red. Roman Darowski]. – Kraków: Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego. Instytut Kultury Religijnej: Wydawnictwo WAM. – Księża Jezuiti, 1996.
3. Hoszowski L. Synopsis Philosophiae recentioris in Universitate Leopoliensi, Traditae ipso biennio Scholastici decursii, ad disserendum publice proposita a Ludovico Hoszowski Soc. Jesu in eadem Universitate Publico Philosophiae Professore. Superiorum permissu. Leopoli Typis Academ. 1766.
4. Łuskiński S. Instructio brevis et facilis ad dirigendos eos omnes qui voluerint, modico sumptu et labore, observationes instituere in ordine ad inveniendam altitudinem poli seu latitudinem geographicam loci cujusvis. Nauka krótka y łączna ku pomocy tym wszystkim, którzyby za małym nakładem y pracą chcieli czynić obserwacye służące do wynalezienia wysokości Poli czyli Szerokości Geograficzney na każde miéysce. we Lwowie w drukarni akadem. Soc. Jesu. (B. r.).
5. Łuszczak G. Nauczyciele i wychowawcy szkół jezuickich we Lwowie 1608–1773 / Grzegorz Łuszczak. – Kraków: Wyd. WAM, 2010.
6. Matematycznej {nauki} znakomite części: Miernictwo w polu (Geometria practica), budowanie w domu (Architectura civilis), wykładem nayprzednieyszych reguł właściwych oboiey części objaśnione na sali publiczney akademii lwowskiej Soc. Jesu roku 1768.